

דרשונני וזחי

גיליון שבועי
לעיזן והעמקה
בתורת המחשבה

קדמאה

להודות תורת רבותני
היאמנים העלי' החושבה

גיליון מס' 37

פרשת תצוה - פורים תשפ"ג

מחשבה ראשונה

דבר המערכת

אסתר - סוף כל הניסים...

בימינו רווחת תופעה, תופעה הולכת ומתרחבת של 'סיפורי ישועות'. מתחת כל עץ רענן, ועל גב כל לוח מודעות רחובי אפשר לגלות 'סגולות בדוקות', קברים חדשים, וקמיעות עתיקות. קופת צדקה שאין בכוחה להציע ניסים גלויים דרמטיים ומתועדים, או מסע ישועות החוצה לכל הפחות שלושה/ארבעה גבולות מדיניים, אחת דינה לשקוע. רמת התחרות עולה, ובעוד אחד יוצא לאיי הים לתפילת 'מאה צדיקים' בקבר פלוני, יגביה השני מעופו למעמד 'אלף שופרות' בציון אלמוני. השוק רווי, הכל בכל מכל כל, סגולה פלאית לזיווגים והבטחה נראה לעשירות מופלגת, פקידת עקרות ובריאות נצחית, 'יין ישועות' ודבש מבורך, את הכל תוכלו לקבל ואפילו עם שליח שיביא זאת עד פתח הבית, אך כמובן תמורת סכום סמלי, שגם אותו אפשר לחלק לתשלומים...

את הכל מציעים לנו בדורנו המבולבל, הכל חוץ מאמונה פשוטה, הכל חוץ מהנהגה בסיסית שהשי"ת אינו משהו חיצוני, רחוק ועלום, הבנה שהאלוקות אינה סותרת את הטבע, אלא אדרבה כל התגלותה היא בתוך הטבע, הפנמה שאנו לא צריכים לברוח מהווי החיים הרגיל ולהרחיק נדוד לציון השוכן במרומי הרים קפואים או במדבריות להטות, כדי להתחזק באמונה ולגלות את אורו הגדול. אלא בכוחו של כל אחד לגלות אותו יתברך בתוך העולם ובדרך הטבע, מהתבוננות חיצונית על פלאי הבריאה שבעולם הגדול, והתבוננות עצמית ופנימית על פלאי העולם קטן...

אימת בגמרא (וחלין קלט:) "אסתר מן התורה מנין, דכתיב ואנכי הסתר אסתיר פני". בלימוד זה לא חיפשה הגמרא רק אסמכתא כל דהו ואזכור לשם אסתר בתורה הק', בדברים אלו מחפשת הגמרא להבין מתוך התורה, מהו שורש ויסוד מגילת אסתר, וזאת עלתה בידם - ששורש ומהות מגילת אסתר, זה לגלות את אלקותו המוסתרת בתוך הטבע, ולא לנסות 'להשיג' ולרומם אותו יתברך, ולגלותו רק בניסים הסותרים את דרך הטבע, וכדאימת במאור עיניים (פרשת תרומה) וכן אימת בשם הגר"א, שסגילת אסתר רומז על 'גילוי שבתוך ההסתר', וזה כל מטרת חג הפורים, לגלות שבכל מקום שבו כתיב 'המלך' הכוונה למלכו של עולם, ולהפנים שעבודתו היא לראות את 'גילוי גדלות הבורא, גם בלי אזכור אחד של שם ה' בכל המגילה...

בהבנת יסוד זה יאירו באור יקרות דברי הגמרא (יומא כט:) "אמר רב אסי, למה נמשלה אסתר לשחר? לומר לך מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הניסים", שלכאורה קשה, שאם אכן מנס פורים והילך לא יהיו יותר ניסים, היה מתאים יותר לדמות את אסתר לערב ולא לשחר, שכפי שהערב מפיל ומחשיך ומסיים הארת היום, כך אסתר סיימה את תקופת הארת הניסים? אכן על פי דברינו ויתקנו דברי הגמרא מדבש, שלא לשווא דימתה הגמרא את אסתר דווקא לשחר, שאכן האור עולה דווקא עם סיום תקופת הניסים הנוגדים את דרך הטבע, שמכאן והילך לא יצטרכו כלל ניסים אלו, אלא יוכלו לגלות את גדלות ה' מתוך ההנהגה הטבעית, ויתגלה האור האמיתי הצפון - אור אין סוף המחיה והמהווה את הכל...

ע"פ יסוד זה נוכל להבין גם את דברי המדרש וילקוט שמעוני משלי, רמז התקמ"ד, "כל המועדים עתידים ליבטל וימי הפורים אינם בטלים לעולם", משום שישוד זה של גילוי אורו יתברך בכל, והכרת גדלותו מתוך הטבע דווקא, זו היא מהותה של הגאולה העתידה, וכפי ביאורו של המהר"ל מבבורות ה', שבגלל שהגאולה העתידה תאיר ותבוא מתוך הטבע, לכן אמר ישעיה (נ"ב י"ב), "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו, כי הלך לפניכם ה' ומאספכם אלקי ישראל", משום שכל דבר טבעי כבול למציאות הזמן. ואכן אנו רואים שכמו אסתר נמשלה גם הגאולה העתידה לשחר, כדאימת (ירושלמי ברכות ד.), "רבי חייא רבא ורבי שמעון בן חלפתא היו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתה וראו איילת השחר שבעק אורה, אמר רבי חייא רבא לה' שמעון בן חלפתא בי רבי, כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קמעא קמעא כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת..."

כתוב העלון:

ביצד הפך
אלישע
בן אבויה
לאחר?

מדור
מחשבת
יסוד 2

ה'בינוניות'
של
הרמב"ם...

מדור
מחשבת
הפרשה 4

למה באמת
מקפידים על
כיסוי ראש?

מדור
מחשבה
למעשה 6

עדות
היסטורית
בגיזת
הקהירית

מדור
עקבות
המחשבה 8

העיקר הרביעי: קדמות ה' (ג) ענין א: מטרת הבריאה (א')

נוח לו לאדם שלא נברא?

"נכלל בעיקר הרביעי: קדמון לכל והוא ברא הכל להיטיב דווקא והבן". זוהי לשונו של הרה"ק בעל הבני יששכר, בספרו דרך פיקודין (מצוה כ"א, חלק המחשבה אות ז). בהבנת מילים נעלמות אלו כבר התייגעו רבים וטובים, שניסו להבין - היכן בדברי הרב"ם בעיקר הרביעי מ"ג עיקרי האמונה, מצא מהרצ"א מדינוב ז"ע בקעה להתגדר בה, ולהוכיח ממנה מהי מטרת בורא כל עולמים בבריאת העולם?

אכן המפתח להבנת דבריו הק' המצא תמצא לנו בדברי הרמב"ם ב'מורה' (חלק שני פרק כ"ה), וז"ל, "ודע - כי עם האמנות חידוש העולם... תיפול כל שאלה שתשאל בזה הענין, עד שאם יאמר למה שם האלוה-נבואתו בזה ולא נתנה לזולתו, ולמה נתן האלוה-תורתו לאומה מיוחדת ולא נתנה לאומה אחרת... יהיה מענה אלו השאלות כולם, **שיאמר כן רצה או כן גזרה חכמתו, כמו שהמציא העולם כשרצה על זאת הצורה**".

בדברים אלו בעצם מבאר לנו הרמב"ם שכתוצאה מהאמונה בחידוש העולם הייבים גם להאמין בהכרח בקיומו של רצון עליון כלשהו, שבגלל רצון ומטרה זו ברא הוא יתברך שמו את העולם. משא"כ מאמיני הקדמות, גם אם יאמינו במציאות הא-ל, לא יצטרכו להגיד שישנו רצון כלשהו או מטרה מסוימת בבריאת העולם, שהרי העולם היה קיים תמיד [עפ"ל], ואם כן לא שייך כלל לשאול מדוע ברא הא-ל את העולם, שהרי העולם לא נברא, אלא קיומו מוכרח מאז ומעולם.

עפ"ז מובנים דברי הבני יששכר, שאכן מכה העיקר הרביעי, שבו כלל הרמב"ם את יסוד האמונה בחידוש העולם, מוכרחים אנו לומר שישנה מטרה כלשהי בבריאת העולם. אך עדיין קשה, על סמך מה הגיע הבני יששכר למסקנה שהמטרה היא דווקא להיטיב לברייתו?

האם אכן אין רע יורד מלמעלה?

הנה דברים אלו יסודתם בהרי קודש, והמימרא הידועה ש"אין רע יורד מלמעלה", לא נשמעה לראשונה מפיו של אחד מצדיקי החסידות, אלא כבר מקורה קדום בדברי ר' חנינא בבראשית רבה (נ"א ג). וכמו כן איתא בבראשית רבה (ג' ג, ה) הבא גם בתוספות תענית ג' ד"ה ואילו, "לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה". ויתר על כן אמרו (קהלת רבה א' ב), "שלשה נביאים ע"י שהיה נבואתן דברי קתדרין נתלית נבואתן בעצמן", והיינו שאף שודאי הייתה נבואתם ממנו יתברך, מכל מקום לדורות נקבעה נבואתם על שמם, ואינה נזכרת בשם ה'.

אכן האמת היא שכשנחשוב בהיגיון צרוף באמונה זכה, יעוררו מדרשים אלו פליאה, שהרי אחד מעיקרי אמונתנו היא שהוא יתברך גומל ומעניש, וכדברי הרמב"ם עצמו "והיסוד האחד עשר, כי הוא יתעלה נותן שכר למי שעושה מצות התורה, ויעניש למי שעובר על אזהרותיה", וכדאיתא (ב"ק ג) "כל האומר הקב"ה ותן יותרו חייו שנאמר 'הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט'".

מדברים אלו נראה שדברי המדרש ש"אין רע יורד מלמעלה" סותרים את העיקר האחד עשר של הרמב"ם, שמשם משמע שיש מציאות רע היורדת מלמעלה?

השאלה הקיומית של איוב

כשנעמיק עוד נראה, שהשאלה האם ישנה מציאות של רוע היורדת מלמעלה, בעצם מובילה לשאלה הבאה, שאלת עצם מציאות קיום הרוע בעולם הזה, שהרי אם 'אין רע יורד מלמעלה' איך יתכן שישנו רוע בעולם? וכי יש דבר שנעשה על ידי אי מי זולת השם יתברך ח"ו?

שאלה זו נשאלה בכמה וכמה דרכים בספרי חז"ל, אך האמת היא שגם שאלה זו נשאלה כבר על ידי אבי המאמינים אברהם אבינו עצמו, שלא היסה את קול מצפנו הפנימי, ולא הדחיק את השאלה כאשר זו הזדמנה לפניו במעשה סדום. וכן איתא (בראשית י"ה ל"ז): "ויאמר ה': זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד. ארדה נא ואראה הכצקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה... ויגש אברהם ויאמר: האף תספה צדיק עם רשע? אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר, האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה? חלילה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע, חלילה לך, השופט כל הארץ לא יעשה משפט?".

בדברים אלו רואים אנו את תמיהתו של אברהם אבינו ע"ה: כיצד יתכן שממנו יתברך יצא דבר שיגרום רוע לצדיקים? אחריו אנו רואים את משה רבינו ע"ה, שגם ביקש תשובה לשאלה זו, וכלשון הגמרא (ברכות ז) "בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו, שנאמר (שמות ל"ג י"ג) 'הודיעני נא את דרכיך, אמר לפניו: רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו'".

וזאת עוד בטרם הזכרנו את ספר איוב, העוסק כל כולו בבציה זו. לאמיתו של דבר, שאלת מציאות הרוע בעולם היא השאלה האמונית היחידה שלבירורה הוקדש ספר שלם בתנ"ך - ספר איוב. אכן מלבד הטעמים העליונים שודאי רמוזים בספר איוב, מובנת גם על פי פשט הסיבה מדוע דווקא לשאלה זו הוקדש ספר שלם, משום ששאלה זו אינה שאלה מחשבתית-הגותית מופשטת אלא שאלה

קיומית מציקה ומטרידה, איתה נפגש כל אדם בחיי היום יום, אם רק אינו עוצם עיניו...

מה הפך את אלישע בן אבויה ל'אחר'?

ואכן שנים אחד כך אנו רואים ששאלה זו היא שהציקה ל'אחר', וגרמה לו לצאת לתרבות רעה ל"ע ולכפור באלוקי

ישראל רח"ל. וכדאיתא בגמרא (קידושין ט"ז), "ואחר מאי הוא, איכא דאמרי כי האי גוונא חזא [היינו שראה אחד שעלה על סולם בשביל לקיים מצוות כיבוד אב וביירדתו נפל ומת], ואיכא דאמרי לישנא דחוצפית המתורגמן חזא, דהוה גריר ליה דבר אחר, אמר, פה שהפיק מרגליות ילחך עפר? נפק חטא"...

אכן שאלה זו היא אחת השאלו המרכזיות ביותר באמונה היהודית, משום ששאלת היתכנות מציאות הרע בעולם עולה מתוך שני הנחות יסוד בסיסיות של האמונה. א. ה' כל מהותו טוב ומדוך הטוב להיטיב ב. ה' הוא יחיד בעולמו, אין עוד מלבדו והוא בעל הכוחות כולם. צירופן של שתי הנחות הללו מוליד את בעיית הרע בעולם: אם השי"ת הוא כולו טוב, וגם לא ימלט

ממנו לעשות כל - איך יתכן שיש עדיין רע בעולם?² על פי הבנה זו במהות קושיתו של אחר, יובנו דברי הגמרא בחגיגה (ט"ו), שם מבואר שמה שגרם לאחר לצאת לתרבות רעה זה מחשבתו שיש ח"ו שני רשויות, שאכן אין זה סותר את דברי הגמרא בקידושין, משום שמחשבה זו היא אכן תוצאה של השאלה איך יתכן שיש צדיק ורע לו, שמכח כך הסיק שיש ח"ו שני רשויות ויש גם אלוקות שמהותה רוע רח"ל.

א"ה שובו הבא נביא את שיטתו של רבינו בהבנת סוגיא חמורה זו, ונראה איך על פי דבריו מתבארת היטב סוגיא זו, ואין במציאות הרוע כלל סתירה לכך ש"אין רע יורד מלמעלה", ואכן כל מטרת הבריאה היא 'להיטיב דווקא'...

(מעובד ע"פ ספר רצון משה על הרמב"ם)

'הודיעני נא את דרכיך', אמר לפניו: רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו?

א. אכן לפי דברי המדרש ש"אין רע יורד מלמעלה", קשה גם איך יתכן שהקב"ה מעניש את הרשעים, והלא אין מציאות של רוע כלל שיורד מלמעלה, אך מיט אפשר ליישב, שאברהם אבינו הקשה רק איך יתכן שהשי"ת יעניש את הצדיקים, ולא איך יתכן שהשי"ת מעניש את הרשעים, משום שיש מקום לומר שענישת הרשעים היא עצמה טובה, שהרי על ידי קיום סדום נגרמים רעות רבות לשאר האנשים, ולכן הפיכתה מהוה בעצם טובה גדולה, ולכן אין בכך סתירה לזה ש"אין רע יורד מלמעלה".

ב. שאלה זו אכן נרמזה לחכמי אומות העולם לפתח תיאוריות שונות ומשונות, ולפיין יש שני אלים בעולם ח"ו, שאחד דרכו להיטיב ואחד דרכו לרוע. ויש מפרשים שלכך כוונת הגמרא (סנהדרין ט"ז). "אמר ליה ההוא אמונשא לאמימר מפלגן לעילאי דהורמיז מפלגן לתתאי דאהרומיז", היינו שהחצי העליון והרוחני של האדם נברא על ידי כח הטוב, והחצי התחתון והגשמי נברא על ידי כח הרע ח"ו.

”כתית למאור ולא כתית למנחות” מידת הענווה על פי משנת הרמב”ם

ה'בינוניות' של הרמב”ם...

ידועים דברי הרמב”ם בהלכות דעות (פ”ק א), בשבח ההליכה בדרך הממוצע בכל דבר, והבריחה מהקיצוניות, וכלשונו זהוב: ”הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שווה, ואינה קרובה לא לזו

ולא לזו, לפיכך צוה חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם, ומכוין אותם בדרך האמצעית וכו', ודרך זו היא דרך החכמים - כל אדם שדעותיו דעות בינוניות ממוצעות, נקרא חכם”. עכ”ל.

דבר זה קבעו הרמב”ם ליסוד גדול ממנו נקח לעבוד את ה' - לדעת לשקול כל דבר במאזני צדק, וללכת בדרך הממוצע - היא הדרך העולה בית א-ל. וכדברי הרמב”ם (שם הלכה ז), ”ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו דרך ה', והיא שלמד אברהם אבינו לבניו, שנאמר 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה', וההולך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו, שנאמר 'למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עלי'”.

ויגבה לבו בדרכי ה'?

והנה על פניו נוגע יסוד זה גם למידת הענווה, שלצד השפלות שומא על האדם גם להגביה לבו בדרכי ה', בשמינית מן השמינית של גאוה נצרכת, ואכן בשמונה פרקים (פ”ק ד), אנו רואים שרבינו אומר בפירוש שיסוד זה שייך גם במידת הענווה, וכלשונו, ”הענווה - ממוצעת בין הגאוה ובין שפלות הרוח”. וכן אנו רואים בהלכות יסודי התורה (פ”ק א' הלכה ה'), שהענווה האמיתית היא ההליכה בדרך זו, וז”ל, ”ואם נתרחק עד האמצע בלבד ויהיה עניו נקרא חכם וזו היא מדת חכמה”.

אולם מעיון קל בהמשך דברי רבינו נראה שבדבר זה סותר רבינו את עצמו מינה וביה, שהרי בפרק ב' הלכה ג' אומר רבינו שמן הגאוה כן צריך לברוח מכל וכל, וכלשונו, ”ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית, אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר, והוא גובה לב, שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד, אלא שיהיה שפל רוח, ותהיה רוחו נמוכה למאד. ולפיכך נאמר במשה רבינו 'ענו מאד', ולא נאמר ענו בלבד. ולפיכך צוה חכמים, מאד מאד הוי שפל רוח. ועוד אמרו, שכל המגביה לבו כפר בעיקר, שנאמר, זרם לבבך ושכחת את ה' אלקיך, ועוד אמרו, בשמתא מאן דאית ביה גסות הרוח ואפילו מקצתה”.

ענווה וגאוה = ידיעה ובחירה

אכן בשום שכל נראה, שסוגיה עמוקה זו של 'גאוה נצרכת' וענווה פסולה, במהותה היא אך תולדה מהסוגיה היותר קשה - סוגית 'ידיעה ובחירה'.

שהרי מידת הענווה האמיתית ודאי אינה נגמרת בכך שלא יתגאה העשיר בעושרו, ולא הגיבור בגבורתו, שהרי מה יש לו לאדם להתגאות בגבורתו או בכשרונותיו ועשירותו, והלא כל עושרו, גבורתו וכשרונותיו הם מתנת שמיים בלבד. ואין בידי האדם בחירה אם להיחולד חלש או חזק, חכם או כסיל. אלא ודאי שמידת הענווה בעומקה, הכוונה לענווה גם במעשים טובים ובמעלותיו הרוחניות, והבנה שגם מעשים הטובים הם מתנת שמיים ממעל, שהרי האדם הוא חלק אלו-ה ממעל ממש והכל היה בידיעתו יתברך מלפנים.

וכן איתא בספרי החסידות, שמידת הענווה היא מידת ה'אין' - ההכרה שהאדם עצמו אינו נחשב למאומה, ואין לאל ידו לעשות טוב או רע, וכלשונו של המגיד

”כי אילו לא
שכח אדם
מגדולת הבורא,
לא היה יכול
לדבר לפניו ולא
לעשות שום
מעשה לפניו,
ותתבטל התורה
והתפילה, וזהו
בחינת אחור
וקדם צרתני...”

ממעזיטש ז”ע בספ”ק מגיד דבריו ליעקב (אות ט'), ”בגמרא (כתובות ה.) גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ. פירוש, כי מעשה שמים וארץ היה יש מאין, וצדיקים עושים מיש אין. כי מכל הדברים שעושים, אפילו גשמיות כמו אכילה, מעלין ניצוצין הקדושות מזה המאכל למעלה, וכן מכל דבר, נמצא שעושים מיש אין”. היינו שמידת הצדיקים והענווה האמיתית, היא ההבנה שאין עוד מלבדו, וזה כולל גם את זה שהאדם עצמו הוא חלק אלו-ה ממעל ממש, וגם את זה שאפילו במאכלים יש ניצוצות קדושים שצריך רק להעלותם, וזה תורף דבריו באומרו שהצדיקים עושים מיש אין, היינו שהצדיקים מבינים ומגלים זאת שהכל זה אלוקותו יתברך.

הגאוה הנצרכת - כדי לא לבטל הבחירה

על פי יסוד זה נוכל מדוע למרות חומד מידת הגאוה, אנו רואים בספרי החסידות שפעמים שהיא נצרכת לעבודת ה'. שהרי אם יהיה האדם תמיד בהכרה שהכל ממנו, ואין לאל ידו לעשות טוב או רע, לא יתאמץ כלל להתגבר על יצרו, וילך שבי אחר תאוותיו בתואנה זו, שבכל מקרה אין בידו לקבוע מה תהא אחריתו.

וכן איתא בספ”ק חיים וחסד מהר”ק ר' חיים חייקל מאמדורא ז”ע (פר' אמור ד'ה הניף), ”כי הנה יש מדת 'אני' שהוא יש, אך האדם לא יטול זה המדה שהוא אלא אמלך לעצמו וכו', והנה אנו רשאים ליקח המדה הזו לעצמנו שהוא האני, כדי לעבוד הש”ת, כי אם יהיה 'אין' גם כן בעבודת הבורא, לא יוכל לעבוד הבורא”.

וכן כתב מהר”ק בעל הבאר מים חיים ז”ע בספרו ארץ החיים (ברכות ל: ד”ה גמרא המתפלל בזה”ל, ”וזה הכל [היינו הענווה וההכרה בגדלות הבורא שהוא כולל הכל] קודם בואם לפני המלך מלכי המלכים הקב”ה, אבל בבואם לפניו, אילו יחשבו בגדולתו, אז ודאי שלא יהיה בהם כח לעמוד ולדבר, וכל שכן להתפלל תפלה הסדורה, ולשאול צרכי העולם. לואת יצר ה' את האדם בבחינת אחור וקדם צרתני, שפעמים בא בקדם לפניו, דהיינו בחינה הראשונה הנזכרת, שמזכיר במחשבתו גדולת הבורא, אבל לפעמים שצריך להיות בבחינת אחור קצת, כאלו נשכח ממנו במקצת וכו', ושניהם צורך גבוה הוא, כי אילו לא שכח אדם מגדולת הבורא, לא היה יכול לדבר לפניו ולא לעשות שום מעשה לפניו, ותתבטל התורה והתפילה, וזהו בחינת אחור וקדם צרתני, וע”כ בעת התפלה אי אפשר לאדם להיות לו זכירה חזקה כל כך כמו שראוי להיות למלך כזה וכו'”, עכ”ל.

מחשבת הפרשה

מאוצרם של רבותינו
בעלי המחשבה
בענייני דיומא

יישוב הסתירה בדברי הרמב”ם

על פי
דברים אלו
יובנו דברי
הרמב”ם,
דבר דבור

על אופניו, שאכן המטרה הנשגבת היא שיכיר האדם בכך שהוא בעצם אפס ואין, ויבין שממנו הכל, ולכן אומר הרמב”ם שעל האדם להתרחק מן הגאוה כמטווחי קשת, ולהתרחק מדמיונות שווא ש”כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה” עד הקצה האחרון, ולא ללכת בכך בדרך הממוצע, משום שבמידה זו האמת היא שחלק האחד ואינה נמצאת בתוכם, שהרי ח”ו לומר שחלק מהדברים אינם מכוחו יתברך או אינם בידעתו.

אולם למרות שהרצוי זה להגיע להכרה זו, ומשה רבינו זכה להגיע לכך, מכל מקום זו אינה הדרך לאנשים כעדכנו, משום שהכרה זו תגרום לאדם להתרפות בעבודת הקודש, ולא לצאת למלחמת היצר בטענות שווא שממילא הכל מלמעלה, ולכן אומר רבינו בשמונה פרקים שגם בכך על האדם ללכת בדרך הממוצע, וכפי דברי הבאר מים חיים ז”ע, שהובאר לעיל, שבשעת תורה ותפילה, על האדם לעזוב לזמן מה את ההכרה בגדלות ה', שהרי בלי זה יסחף על ידי יצרו, שיבוא אליו בכסות של גדלות ה', וטענה שממילא 'הכל צפוי'.

ביאור פרשתנו על דרך העבודה

יסוד זה רמזה לנו התורה הק' בתחילת פרשתנו, באמרה, ”ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד”. ופרש”י ”כתית למאור - ולא כתית למנחות”. ומכאן דרשו (איתא בספ”ק באר משה להר”ק ר' משה אליקים בריעה ז”ע) גדולי החסידות - יתד ופינה ללימוד דבר זה, שאכן מעלה גדולה היא מעלת הענווה - הכתיית, אולם כל מעלתה היא רק כשהיא גורמת 'למאור' ומדרבנת את האדם לעבודת ה', אך 'לא כתית למנחות', היינו שאסור לאדם לאחוז במידת הענווה שלא במקום הצורך, שהרי בכך היא תגרום 'למנוחה' ורפיון מעבודת ה', בטענה שהרי ממילא 'הכל צפוי' ולא יכיר האדם בכך ש'הרשות נתונה'...

(מעובד ע”פ ספר רצון משה על התורה)

עין חיים היא - למיימינים בה

"ויקחו אליך שמן זית זך". וזה הוא אומרו 'ויקחו אליך שמן זית זך, ירמו אל התורה שנמשלה לשמן, מה השמן מאיר לעולם כך התורה. והם דברי הזוהר שכתבנו בסמוך, ודקדק לומר זך שצריכין לעסוק בתורה לשמה, בלי שמרים שהם לקנתר ח"ו או להתגדל וכדומה אלה הם שמריה. ואמר עוד 'כתית' פירוש שצריכין לעסוק בתורה, ולכתת גופם וכוחם, על דרך אומרו (במדבר י"ט ז') 'זאת התורה אדם כי ימות' [שדרשו שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה] וכבר כתבתי זה בחפצי בעניין המיימינים בה.

(אור החיים כ"ז ב)

להעלות את המובחר שבקניניו קודש לה'

"ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור". יש בפרשה זו מוסר אל הטועים, הנותנים החלק המובחר מן ממונם לצורך החומר לאכול ולשתות ויתר תענוגות בני האדם, וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה יתן לצורך נר אלהים נשמת אדם, כדרך שעשה קין, אלא ילך בדרך הבל, שהביא מנחה לה' מבכורות צאנו ומחלביהו, כך יתן ראשון למאור לצורך נר אלהים נשמת אדם, אשר אורה נצחי. כמו שנאמר, 'להעלות נר תמיד' והשני יתן למנחות שהיה מאכל לכהנים. ודי רמז בזה למבינים.

(כלי יקר כ"ז ב)

ומי שנותנים נר למאור

"להעלות נר תמיד". מכאן רמז שתמיד לא יחסר

הדלקת נר, אף שבעונותינו הרבים חרב בית המקדש, מכל מקום מצוה הוא להדליק נר בבית הכנסת שנקרא מקדש מעט, ויהיה דולק ערב ובוקר בשעת התפילה, כי התפילה היא במקום עבודת הקרבנות בבית המקדש. וכמדומה לי שמצוה זו של הדלקת נר בבית הכנסת בשעת התפילה כתוב גם כן בספר מנורת המאור.

(של"ה דרך חיים, א')

טעם הזהירות בכיסוי הראש

"ואלה הדברים אשר יעשו... מצנפת". ואמרו הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם, ואחר שיטהר נפשו מן הקנאה המעוררת כח הכעסני, והתאוה של כח התאוה, צריך גם להשפיל מדת הגאווה, שהוא שורש לבקשת הכבוד, על זה בא המצנפת, לכסות ראשו מפני אימת השכינה שלמעלה מראשו, כמו שנאמר (שבת קנ"ג): "כסי ראשך כי היכי דתהוי עלך אימתא דמורך", שאם יחשוב שה' וכל קדושי עמו למעלה מראשו, ילבש ענוה, ויהיה כעפר ואפר נגד כבוד המלך.

(מלבי"ם כ"ח ב)

חומר עבירות בין אדם לחברו יותר מכין אדם למקום

"ואלו הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד". האמנם נראה קרוב לשמוע, לפי שאמרו רז"ל במסכת עירין טו, "למה נסמכו קרבנות לבגדי כהונה, לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. חשן מכפר על הדינין, אפוד מכפר על עבודה זרה". ולפי זה נוכל ליישב מה שהקדים הקב"ה חשן לאפוד, כי יותר הקב"ה מקפיד על קלקול הדינין ממה שמקפיד על

עבודה זרה, וראיה מן דור הפלגה שפשטו ידיהם בעיקר ולא נאבדו ודור המבול ע"י שהיה חמס וגול ביניהם נאבדו, כי אם יחטא האדם אל הש"ת מה יעשה לו.

(כלי יקר כ"ח ד')

עיקר האמונה תלויה במחשבה

"ועשו את האפד זהב תכלת וארגמן". ואמר שיהיה מעשה חשב כדי לכפר על עבודה זרה, שהמחשבה בה כמעשה דמי, שנאמר (יחזקאל י"ד ה) 'למען תפוש את בית ישראל בלבם, וטעמו של דבר שעיקר העון ההוא תלוי באמונה דהיינו במחשבה, וכל העבודות שעושין לעבודה זרה הכל טפל אל המחשבה, כי עיקר החטא ההוא תלוי בלב המאמין.

(כלי יקר כ"ח ו')

שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו

"כפי תחרא יהיה לו לא יקרע". שלא לקרוע המעיל. כתב הרב מנחם הבבלי, טעם המצוה הזו שישים הכהן עוז חומה חזקה לפיו סביב שלא יקרע [וכן איתא בעירכין שמעיל מכפר על חטא לשון הרע], אחר שהוא המעטיר על עם קודש לא יצא מפיו דבר מגונה, אחר שהוא הקושר והתופר לא יעשה פירוד וקריעה, דכתיב (משלי כ"ג כ"א) 'זקרעים תלביש גומה השכל', ואחר שהגוף לבוש הנפש, והמעיל לבוש הגוף וקשורים זה בזה, ראוי שלבוש הנפש הנקרא חלוקה דרבנן שלא יקרע, עכ"ל. וכל אדם שהוא עבד ה' הוא ככהן וזכותו עומד לרבים, על כן יקדש את פיו בקדושה יתירה. בעזרת אשר היוה כל הוה.

(של"ה דרך חיים, ו')

מילה בסלע שתיקה בתרי

"ועשית על שוליו רמוני תכלת... ופעמוני זהב בתוכם סביב". וזה רמזה תורתנו הקדושה באומרה ועשית על שוליו רמוני תכלת וכו' ופעמוני זהב בתוכם... אך הוא מוסר אבינו שבשמים ללמדנו דעת כי אין טוב משתיקה, והוא כי הפעמון היה כעין זוג בענבל מקשקש בתוכו כצורת הלשון המקשקשת תוך הפה, והזוג ההוא המקשקש הוא המשמיע קולו בבואו אל הקדש, וע"כ הוא משל ורמז הרומז על

דבור הפה. והרימונים של תכלת וארגמן ותולעת שני, הם כפיות חלולות סתומות אשר לא ישמע קולם, הם רמז אל השתיקות והעדר הדבור. ולמדנו יתברך שלא נחשוב בלבנו כאלו הרמונים בתוך הפעמונים, שתהיה שתיקה אחת בין שני דבורים. כי אם כאלו הפעמון הוא בתוך הרמונים, ללמד כי בין שתיקות נדבר דבור אחד, כי תהיה השתיקה כפלים מהדבור, כי בין ב' דברים שישתוק ידבר דבור אחד כפעמון בין ב' רמונים.

(אלשיך כ"ח ל"ג)

לב טוב ועין טובה

"ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן". [למה על הלב לפי] שאצל אהרן כתוב 'וראך ושמה בלב', כך אמר ר' שמעון בר יוחאי, הלב ששמה בגדולת אחיו ילבש אורים ותמים, שנאמר 'ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן'.

(מדרש תנחומא ישן)

ללמוד להיזהר מהיסח הדעת בתפילין

"והיה על מצחו תמיד". [מכאן לומדים אזהרה שלא יסיח דעתו מן הציין]. אמר רבה בר רב הונא, חייב אדם לטשמש בתפילין כל שעה ושעה ק"ו מצייץ, מה צייץ שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה (שמות כ"ח ל"ח) 'והיה על מצחו תמיד' - שלא יסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה.

(מנחות לו:)

'יום טוב יעשה לאחיו' בכל סיום מסכת

"ולקחת את האיל השני וסרך אהרן ובניו". מכאן סמכו חכמים, שכל המשלים מסכת צריך לעשות יום טוב, וכן היה עושה כהן גדול יום טוב לאחיו בשעה שהיה יוצא בשלום מן הקודש.

(לקח טוב כ"ט ט')

נתונה למכים (ב')

רבי אברהם אבן עזרא - פרק שלישי

שנאלצו לבחור בין שלושת האפשרויות הללו היה גם רבינו שאך זמן קצר לפני כן חזר לספרד ארץ מולדתו וכמו מרבית יהודי האזור בחר גם רבינו באפשרות המועדפת וברח מספרד. וכך כותב רבינו בהקדמה לפירושו על איכה: ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים, הוציאני מארץ ספרד חמת המציקים. וספרי אלו בגלותי - היו בידי הנודדים, ויורוני לבאר ספרים, בטעמים מנופת מתוקים...

אגרת השמד

על רקע רדיפות אל-מוואחידון חיבר הרמב"ם, שבעצמו נמלט למצרים עקב הרדיפות, את חיבורו איגרת השמד. באיגרת, שיועדה ליהודים באזורי המצוקה, כתב הרמב"ם שעל היהודים לקחת את מקל הנודדים, ולנסות להימלט מאזורי הגזרות בהקדם האפשרי, כדי שיוכלו להישאר בחיים ולעבוד את ה'. אך אם לא היה ביכולתם לברוח, לא שלל את הבחירה בבירית ההתאסלמות למראית עין כפתרון זמני בלבד, עד שתמצא שעת כושר בה יוכלו להימלט ולחזור לקיים את מצוות ה' בגלוי. ואכן יהודים רבים נמלטו מהטרטוריות שהיו בשליטתה של שושלת אל-מוואחידון צפונה לשטחים

נוצריים, או מזרחה לשטחים מוסלמיים סובלניים יותר. רבים אחרים התאסלמו למראית עין, והיו גם שנהרגו על קידוש השם או מתו במהלך הכיבושים של האל-מוואחידון. התופעה הרחבה של התאסלמות יהודית למראית עין בלבד, גרמה לכך שהשליט, אבו יוסוף יעקוב, הוציא צו שכפה אף על יהודים מתאסלמים ללבוש בגדים מזהים. על פי היסטוריונים בני התקופה, השליט הצהיר "אם הייתי בטוח שהם מוסלמים אמתיים, הייתי נותן להם להתערבב עם מוסלמים אחרים על ידי גישואים ודרכים אחרות, אם הייתי בטוח שהם כופרים, הייתי הורג את הגברים מקרבם, לוקח את ילדיהם כשבויים ומוסר את רכושם למוסלמים". אולם, היות שהוא לא היה בטוח באף אחת מהאפשרויות, הוא העדיף לאלץ אותם ללבוש סממנים מזהים מיוחדים אך לא להמשיך לרודפם.

פנים בית הכנסת בן עזרא בקהיר שבו התגלתה הגניזה העלומה

נצריים, או מזרחה לשטחים מוסלמיים סובלניים יותר. רבים אחרים התאסלמו למראית עין, והיו גם שנהרגו על קידוש השם או מתו במהלך הכיבושים של האל-מוואחידון. התופעה הרחבה של התאסלמות יהודית למראית עין בלבד, גרמה לכך שהשליט, אבו יוסוף יעקוב, הוציא צו שכפה אף על יהודים מתאסלמים ללבוש בגדים מזהים. על פי היסטוריונים בני התקופה, השליט הצהיר "אם הייתי בטוח שהם מוסלמים אמתיים, הייתי נותן להם להתערבב עם מוסלמים אחרים על ידי גישואים ודרכים אחרות, אם הייתי בטוח שהם כופרים, הייתי הורג את הגברים מקרבם, לוקח את ילדיהם כשבויים ומוסר את רכושם למוסלמים". אולם, היות שהוא לא היה בטוח באף אחת מהאפשרויות, הוא העדיף לאלץ אותם ללבוש סממנים מזהים מיוחדים אך לא להמשיך לרודפם.

המשך יבוא

אהה ירד עלי ספרד

אהה ירד / עלי ספרד / רע מן השמים, וספרד רב / עלי מערב / לזאת רפו ידיים, עיני עיני / יורדה מים... כך פותח רבינו האבן עזרא את קינתו על חורבן קהילות ספרד וצפון אפריקה, חורבן שהתרחש בשנות תתק"ה, בעקבות פלישת האל-מוואחידון אל ארצות אלה.

את הבית הראשון של הקינה ייחד האבן עזרא להגשת הנושא שלה - חורבן הקהילות בספרד וצפון אפריקה. בבית השני הוא מקונן באריכות על חורבן קהילת אליוסניה שהייתה המרכז התורני החשוב ביותר בספרד, בה שכנה ישיבתם של הר"ף ור"י מייגאש. בבית השלישי הוא מבכה על הקהילות היהודיות בספרד, ובבית הרביעי על קהילות מרוקו ואלג'יריה. בבית החמישי הוא מצדיק את הדין ומתאר את תקוות ישראל

לחסדי האל. באזכור הקהילות גם מוסיף רבינו מילות שבח על הקהילות המפוארות, 'ערי גאונים ונבונים / מאורם חושך כסה'...

מעניין לציין שבגרסה אחרת ומאוחרת של הקינה נוספו כמה שורות על ידי משורר אלמוני, בהן הוא פותח בתלונה על האבן עזרא על ששכח כמה קהילות שחברו או נרדפו באזור תוניסיה ולוב, כולל טריפולי, תוניס, גרבה, ועוד, וכלשונו: "ולמה אברהם קצת מקומות שכחת, עיד לחמה וגם קפצה וגירבה לא זכרת, אשר גלו ברוב גלות ועונם דלגת..."

עדות היסטורית בגניזה הקהרית

בשנים האחרונות נמצא בגניזה הקהרית כתב עתיק מאת סוחר יהודי בקהיר, בו הוא מספר על המאורעות בעיר סיג'ילמסה, את ידיעותיו קיבל הסוחר מפליטים שהגיעו מהמערב. וכך מתואר במכתב: במשך שבעה חודשים לאחר כיבוש אל-מוואחידון, היה ניסיון לשכנע את היהודים להתאסלם, אך עם הגעתו של מפקד צבאי חדש לאזור, היהודים אולצו לבחור בין מוות להתאסלמות, אפשרות נוספת הייתה לעזוב הכל ולברוח מחמת המציק. יצויין שבדרך זו נהגו האל-מוואחידון גם בשיאר הערים. בין היהודים

אלפי יעדים
נתיב אחד!
נתיב פרו - היחיד שמגיע
לכל בתי הכנסת בארץ

רק הפצת עלונים קבוע מדי שבוע

אלפי בתי כנסת נחנכו כל שבוע
מחדשה עתים בצורה המתקדמת
והמשולמת ביותר

הנהלת הפרויקט
מכון יעקב מאיר לחקר תולדות
היהדות
074-703-5009

לבקשת רבים ניתן להירשם
לקבלת הגיליון במייל כל שבוע,
באמצעות שליחת בקשה למייל:
kadmaa.m@gmail.com

עורך ראשי: הרב מרדכי ארנסטר
עורכים: הרב ברוך הערשלינר, הרב שמעון ליברמן
להערות והארות: kadmaa10@gmail.com

